

Svenska folkets utvecklingshistoria : För skola, hem och självstudium. Vid ...

Omberg, J. M.,

35 B a B

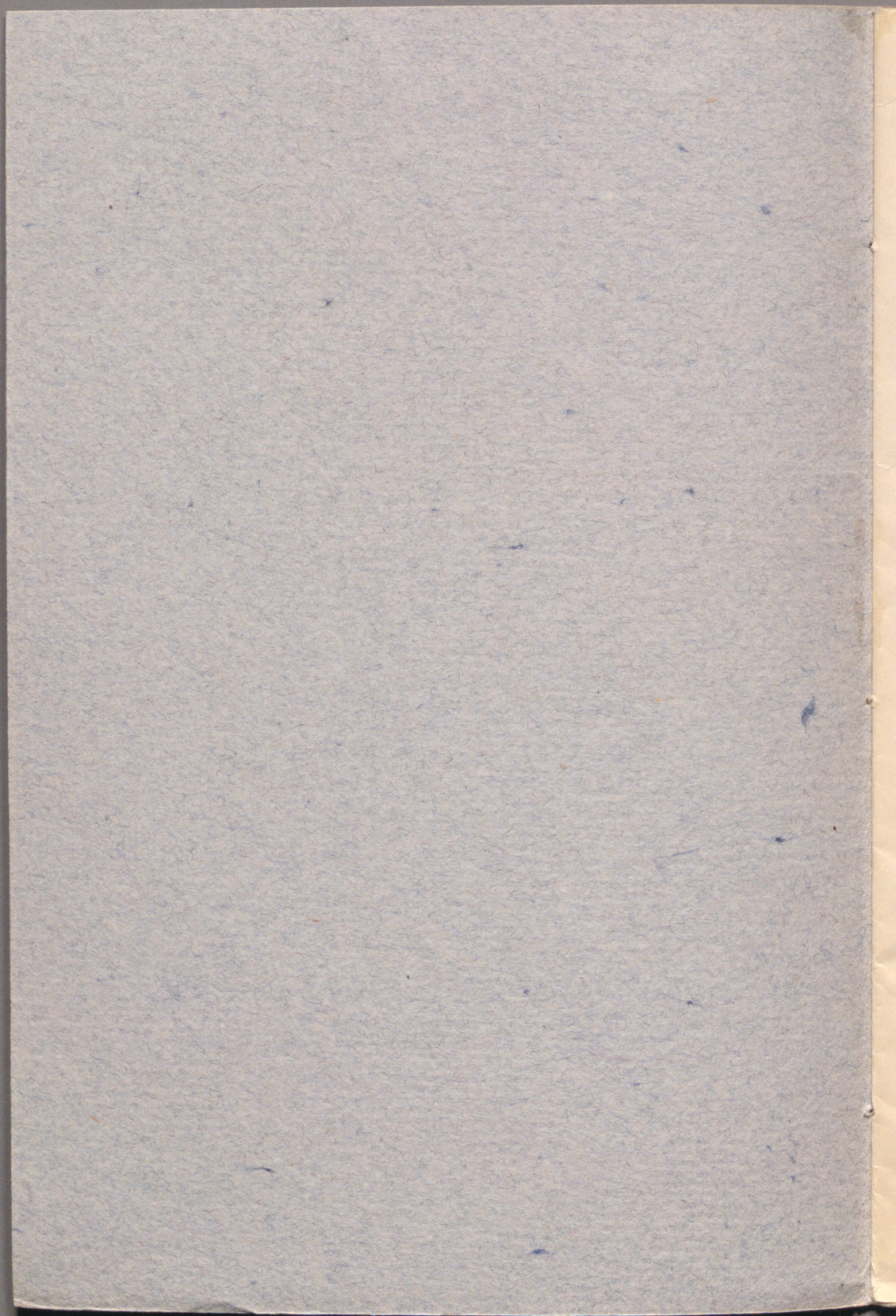

National Library
of Sweden

OMBERG, J. M.

Shutt. Inst
So.
(1909)

St. Louis 1909

Kult hist
So
(Bm)
o

6

Svenska folkets Utvecklingshistoria.

För skola, hem och självstudium.

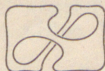
av

J. M. Omberg.

Vid Svenska freds- och skiljedoms-
föreningens tävlan om framställandet
av en Svensk kulturhistoria prisbelönt
tävlingskrift.: : : : : : : : : : :

Motto:

Fred är framsteg. Vart vi blicke,
fred är hägn för land och stad.
Freden lämnar icke
blod på hävdens blad.

Stockholm.
Svenska freds- och skiljedomsföreningens förlag.

Lidköping,
Lidk. Tr. A.-Bs Arr. Schröder & Lindahl,
1909.

Företal.

Då föreliggande historiska lärobok i flera avseenden avviker från mängden av redan befintliga, torde en kort framställning av de principer, som lett förf. vid dess utarbetande, vara av nöden.

Han har därvid utgått från den övertygelsen, att all historia, som icke har fackändamål, uteslutande är och bör vara *kulturhistoria* i vidsträcktaste bemärkelse. Varje slag därav har sålunda att underordna sig detta begrepp och intaga sin plats däri, allt eftersom det har betydelse för ett folks eller mänsklighetens framåtskridande i sin helhet. Endast därigenom få också det fredliga arbetet, dess män och stordåd vid plogen, städet och studielampan sin rätta och dominerande plats i den historiska framställningen likasom de haft det i själva utvecklingen och kunna ej avfärdas på några få sidor i en återblick. Detta allt blir huvudsak, omkring vilken det övriga såsom underordnade delar grupperar sig i den mån det varit bidragande orsaker till det helas utveckling. Kriget i hela sin blodiga och skräckinjagande gestalt, i själva verket en med brottets alla kännetecken behäftad abnormitet hos folken, får också då sin rätta plats bland de svåraste hindren för en normal utveckling. De namnkunniga "hjältarne" från slagfältens blodiga fäjder måste vika för det fredliga arbetets hjältar och stormän på alla områden. Ty vad de senare byggt upp, ha de förra rivit ned och begravn folkens frihet och välstånd under ruinerna.

Kunskapen om och betraktelsen av gångna tiders tysta, strävsamma och tålmodiga kamp mot okunnighet, våld och våld, ofta genomkämpad under lidanden, försakelser och missförstånd samt illa lönad, skola ingiva en långt varmare och mera fruktbringande kärlek till land och folk, än vad de bländande och berusande krigarebragderna någonsin kunna göra. Det unga släkte, som enligt tingens ordning undan för undan mottager fädernas arv med denna syn på tingen, skall just i detta fredliga arbete sätta sin förnämsta ära och finna sin största lycka i att föröka och försköna arvet och älska det högst i sin blomstring, icke i fruktan för dess förlust. I en sådan kärlek ligger folkens ljusa framtid.

Med stadig hänsyn till denna uppfattning av historien och hennes studium har detta arbete blivit skrivet och dess namn valt. Det vill sålunda i första rummet vara en skildring av vårt folks fredliga utveckling på alla områden — en historia om huru vår nation gått framåt och genom ihärdigt arbete blivit vad den är i politisk frihet, materiellt välstånd och andlig mognad, i trots av krig, förtryck och faror. Särskilt skola fredsvännerna i detta arbete finna en lämplig svensk historia att sätta i de ungas händer, på det att dessa må från barnåren lära och förstå, att det sanna

och bestående i framåtskridandet, det varaktiga i ett folks välstånd och storhet, det väsentliga i en nations liv är gagnelig och uppbyggande verksamhet i kärlek för det helas väl. Våldet kan blända och hänföra genom sina braskande triumfer och vilseleda rättskänslan genom sin falska ära, men den rätta friheten, det verkliga framåtskridandet och den sanna äran finna aldrig en fristad i dess hägn. Den äkta kärleken till fosterlandet och den djupa aktningen för fädernas dygder spira ej heller upp ur krigets draksädd. Det är svårare att leva än att dö för sitt land.

Måtte föreliggande svenska historia i den allmänna fredens och fosterlandets sanna intresse bliva fruktbarande och lända icke blott till kunskap och upplysning, utan även till förädling och förkovran i kärlek, utan vilken intet gott och stort i sann mening kan utföras.

Författaren.

Inledning.

Svenska historien

är en berättande framställning av svenska folkets öden och utveckling. Historien framställer det, som är eller anses vara sant. Till grund för framställningen läggs de pålitligaste underrättelserna. Sådana erhållas dels genom *föremål*, som från avlägsnaste tider bevarats i jorden (*fornlämningar, fornfynd*), dels genom *muntliga berättelser och sägner*, som fortplantats från släkte till släkte (tradition), och dels genom *skriftliga uppteckningar*, som gjorts samtidigt med de skildrade händelserna. De muntliga berättelserna äro emellertid de minst tillförlitliga, emedan de under tidernas lopp blivit uppblandade med vidunderliga dikter om gudar och hjältar (myter).

För en bättre översikt av händelsernas och utvecklingens gång indelas historien i *tidevarv* och *avdelningar* därunder. Till grund för indelningen läggs stora genomgripande tilldragelser och förändringar i hela folkets liv och livsåskådning. Våra äldsta förfäder voro hedningar i många hundra år. Denna tidrymd benämnes *Hednatiden* eller *Forntiden*. Omkring år 1000 antogo de den katolska kristendomen. Denna var rådande i vårt land omkring 500 år. Denna tid benämnes *Katolska tiden* eller *Medeltiden* och räckte till 1521. Vid denna tid infördes den evangelisklutherska läran och därmed började *Lutherska tiden* eller *Nyare tiden*, som varar ännu.

1848

1848

1848

1848

Hednatiden eller Forntiden.

Från äldsta tider till omkr. 1060 efter Kr.

I.

Den förhistoriska tiden.

1. Sverges första inbyggare.

Vårt land har varit befolkat sedan många tusen år före Kristi födelse. De gamla grekerna och romarna kände till landet och kallade det *Tule* eller *Scandinavia*. Deras kännedom därom var dock mycket ringa och osäker. Stora, ogenomträngliga skogar betäckte landet. Endast vid kusterna, sjöarna och floderna bodde människor. Dessa tillhörde den *germanska stammen* av *ariernas* stora folkfamilj. Dessa germaner voro utbredda över hela mellersta Europa. Efter hand utflyttade avdelningar därav från sina gamla boningsplatser och slog sig ned först på Danmarks fastland och dess öar. Därifrån spred de sig vidare till vårt lands södra och västra kusttrakter samt till Norge. Dessa 3 länders invånare hava sedermera blivit kallade med ett gemensamt namn för *skandinaver*.

2. Stenåldern.

Vårt lands första inbyggare hava ej lämnat några muntliga berättelser eller skriftliga meddelanden efter sig. Däremot hava de efterlämnat en mängd föremål av olika slag (fornfynd), funna i jorden eller i forntida gravar under senare tider. Dessa giva oss en föreställning om deras liv och sysselsättningar. Sådana

föremål äro yxor, knivar, spjut- och pilspetsar, sägar och dolkar m. m. Alltsammans förfärdigades av *sten*, förnämligast *flinta*, med andra stenar till verktyg genom knackning, gnidning, slipning eller borrar. Skäften gjordes av trä, instuckos i de borrarade hålen eller fastbundos med senor och remmar. Stundom insattes verktyget i det kluvna eller genomborrade skaffet. Många av dessa föremål äro i all sin enkelhet skickligt gjorda och äga en viss prydlighet. Eggverktyg, krokvar och nålar av horn och ben hava även funnits bland stenredskapen.

1. *Levnadssätt och bostäder.*

Stenålderns folk livnärde sig av jakt och fiske. Man dödade djuren med hugg eller slag. Vid jakten användes även hundar och falkar. Man fiskade med krok eller nät av bast. Födan stektes på flata stenar eller koktes i lerkär. Rå föda förtärdes även. Mot stenålderns slut förekom något åkerbruk, husdjurskötsel samt slöjd. Krig och plundring bedrevos även som näringsfång. Husdjuren voro nötkreatur, häst, får, svin, hund ävensom getter.

Huru bostäderna sett ut, veta vi icke med säkerhet. De utgjordes antagligen av en trästomme med tak av grova stockar, övertäckt med ris och torv eller jord. Jordkolor eller bredvid varandra tätt hopställda stenhällar, vilkas fogar igenstoppades med lera eller mossor, tjänade även till bostäder.

2. *Klädedräkt och prydnader.*

Kläderna förfärdigades av hudar och skinn. De hopsyddes med remmar och senor. Därvid användes benprylar i stället för nålar, som voro okända. Mot stenålderns slut torde man även förstätt sig på att använda fårens ull till grövre vävnader. Prydnaderna voro få och enkla. De utgjordes av ben, brända och färgade lerpärlor eller av bärnsten. Denna fanns att tillgå vid Skånes och Östersjöns södra kuster. Som prydnader buros även björn- och varg-

tänder samt andra minnen från jakt och äventyrliga färder.

3. Gravvar, begravningssätt och religion.

Stenålderns folk begrovo sina döda i gravkamrar. Dessa betäcktes med jord och torv. De fingo däri-
genom likhet med avrundade, gröna kullar. Dessa
kamrar kallas än *stendösar*, *gånggrifter* eller *hällkistor*
och *stenkummel* efter deras olika form och byggnads-
sätt. Gravarna voro i allmänhet avsedda för många
lik. De döda begrovos antingen *utsträckta* bredvid
varandra med huvudena åt väggarna eller ock i *sittande*
ställning. Vid deras sida lades ofta vapen, verktyg
och prydnader, som i livet tillhört den döde. I gra-
varna funna lerkärl tyda på att även födoämnen ställdes
bredvid de döde. Vi sluta därav, att tron på livets
fortsättning förefanns hos denna tids människor. Där-
emot känna vi icke, huru deras religionsbruk och
föreställningar för övrigt voro beskaffade. Av vissa
gravfynd framgår dock, att offer verkställdes åt de
avlidna eller åt okända högre makter, som dyrkades.

Skandinavernas stenålder räckte i flera tusen år
och antages hava slutat omkring 1000 år före Kristi
födelse.

3. Bronsåldern.

Genom beröring med sydligare boende folk lärde
sig vårt lands inbyggare småningom känna bruket av
metaller. Den första metall de fingo kännedom om
var *bronser*, en blandning av koppar och tenn. Detta
inträffade omkring 1500 år före Kristi födelse. Bronsen
tillbytte de sig av andra folk, men de förfärdigade
själva sina saker därav. Formar för gjutningen gjordes
av sand, sten eller lera, vari den smälta metallen
hålldes. De i början tämligen klumpiga bronssakerna
blevo efter hand prydligare och mera omväxlande till
formen. Även blevo de mera ändamålsenliga. Många
av dem äro rikt prydda med cirklar, slingor och andra
sirater.

Vad stenålderns människor gjorde av flinta, horn och ben gjordes nu av brons. Dessutom förfärdigades många förut ej brukliga saker såsom svärds klingor och sköldar, skålar och andra kärl, skärar, kammar, arm- och fingerringar, spännen och pannsmycken.

4. *Levnadssätt och bostäder.*

Levnadssättet var ungefär lika stenålderns. Boskapsskötseln och jordbruket voro likväl mera betydande. Med förbättrade redskap kunde jordbruket nämligen drivas med större framgång. Husdjuren voro desamma som i slutet av stenåldern. Häst och oxen hade börjat användas vid jordens plöjande. Vi se detta av *hällristningarna* från denna tid. På dem finnas dessa djur avbildade jämte plogar och personer, som leda arbetet. Hällristningarna äro ett slags bildskrift, som inhöggs på släta berghällar för att bevara minnet av märkligare tilldragelser. Dyliga minnesmärken förekomma talrikast i *Bohuslän* och *Skåne*, de tätast befolkade landskapen på denna tid. Sädskornen torde från början hava förtärts hela, men krossades sedermera i handkvarnar av enklaste beskaffenhet.

Utom metallarbete, boskapsskötsel, jakt, fiske och jordbruk bedrevos därjämte sjöfart och handel. Rov och plundring hörde även till denna tids näringsfång.

Bronsålderns bostäder liknade stenålderns och voro små och oansenliga. I andra länder gjorda fynd från deras bronsålder häntyda på att boningarna först varit runda, sedermera avlångt fyrkantiga.

5. *Klädedräkt, husgeråd och vapen.*

Kläderna gjordes fortfarande mest av pälsverk och skinn. Ylletyg fanns dock under bronsåldern. Kvinnornas och männens dräkter skilde sig redan då. Kvinnodräkten liknade mycket nutidens och utgjordes av en mössa av ullgarn, en kort tröja med ärmar samt en lång kjol. Till dräkten hörde snodder, spännen, band, bälten och tofsar. Prydnader av guld och brons buros gärna. Männens dräkt utgjordes av ett långt, kjortel-

liknande skört, som räckte från bröstet nedåt knäna. En kappa bars över axlarna, och en mössa eller luva betäckte huvudet. Byxor synas ej hava varit i bruk. Knappar begagnades. Synålar, sylar, tänger och små spetsiga tunna knivar användes vid sömnaden. Saxar voro okända. Männen förstodo att raka sitt skägg.

Husgerådssakerna utgjordes av skålar, krukor och hängekar av trä, guld, brons eller bränd lera, olika till storlek och form allt efter behovet. De förnämsta verktygen voro yxor, näjslar och gjutna sågar, tänger, metkrokar och nålar av brons. Från denna tid ha även funnits lämningar av farkoster. Dessa voro urhålkade ur en enda trädstam. De vanliga vapnen voro stridsyx, spjut, pil och båge, stridsklubba och svärd. Svärdfästena voro ofta rikt utsmyckade. Till svärd och dolkarna användes slidor av trä, brons eller läder. Stridslurar förekommo. Som försvarsvapen användes hjälmar och sköldar. Dessa gjordes av trä eller läder och försågos delvis med beslag för styrkans eller prydnadens skull. Bronssköldar från denna tid hava även funnits.

6. Religion, offer och begravningsätt.

Om bronsålderns folk dyrkade några gudar, är icke med visshet känt, men av åtskilliga fynd synes det som om offer förekommit. På hällristningarna finnas vissa tecken och figurer, som häntyda på dyrkan av högre makter och därmed sammanhängande bruk. De döda jordades på olika sätt. I början begrovos de obrända i små kammare av flata stenhällar eller någon gång i urhålkade trädstammar. De jordades ofta fullt påklädda, eller insvepta i en ox- eller kohud. I gravarna inlades därjämte den dödes vapen och prydnader ävenså lerkärl med födoämnen till kost för den döde. Under bronsålderns senare del uppkom seden att bränna de döde. Detta bruk var hämtat från folken i södra Europa. Liken brändes å bål, och askan hopsamlades i små lerkärl (urnor). Över den dödes kvarlevor uppkastades stora högar av jord eller

kullersten (stenkummel). Gravarna ligga vanligen på högt belägna platser med fri utsikt över havet eller annat större vatten. De förekomma ofta i stor mängd bredvid varandra i trakter med tätare befolkning.

Vid denna tid voro nuvarande *Götaland* samt södra *Svealand* och mot slutet även trakterna norr om *Mälaren* upp mot *Dalälven* bebodda.

Skandinavernas bronsålder räckte omkring 1000 år och slutade vid pass 500 år före Kristi födelse.

4. Järnåldern.

Vid sistnämnda tid började människorna använda järnet, som de göto och smidde till allehanda saker. De lärde detta av sydligare boende germaniska folk, med vilka de stodo i ganska livlig beröring. Dessa hade i sin ordning lärt konsten av romarne. Järnet fingo de i början genom byteshandel med granntolken, men snart beredde de det själva inom landet ur myrmalm. Bronsen fortför dock att länge vara i bruk, sedan järnet blev bekant. Dessutom började silver, bly, glas och elfenben användas. Mynt infördes i landet. Inom de nordiska länderna präglat mynt fanns icke.

7. *Götarnes och svearnes bosättning samt bygdens och samhällets uppkomst.*

Ungefär samtidigt med dessa tilldragelser började skandinaverna dela sig i tydligt skilda folk. Bland de förnämsta av dem voro våra förfäder *götarne* och *svearne*. Götarne bosatte sig först i *Väster- och Östergötland* samt utbredde sig därifrån till andra trakter. Efter dem är *Götaland* uppkallat. Norr om götarne omkring *Mälaren*, särskilt i nuvarande *Uppland* slog sig svearne ned och utbredde sig småningom över hela mellersta delen av landet, som efter dem blev kallat *Svealand*. Även *Norrland* har blivit befolkat förnämligast av svear. Dessa levo med tiden det härskande folket och kommo därigenom att giva namn åt hela riket: *Svearnes rike*, *Svearike*, *Sverige*.

Vid landets besittningstagande tillgick sålunda. Befryndade och vapendugliga män med sina familjer slöto sig tillsammans för inbördes försvar till mindre avdelningar. Dessa kallades *härar* och flera tillsammans utgjorde *ett folk*. Närbesläktade hushåll bildade en *ätt*. På en passande trakt vid sjö ell-r flod slog sig ättens alla hushåll ned och grundlade en by. Lämpliga tomter för hushållen utsågos, bostäder uppfördes och byns område inhägnades. Marken uppodlades till åker, som delades i lotter mellan de olika hushållen. Dessa lotter ägdes och brukades sedermera skiftesvis. Området utanför byns inhägnad förblev odelat och var byns gemensamma mark, kallad *byallmänning*. Husfäder, som bebodde och odlade sin fäderneärvda ättejord eller *odal*, kallades *odalbönder*, voro fria, självständiga män och hade det största anseendet. Till följd av befolkningens tillväxt måste många tid efter annan utflytta och bygga sina gårdar på byallmänningarna. Dessa kallades *allmänningsbönder* och voro mindre ansedda. Andra åter brukade andras jord mot viss årlig avgift (*avrad* eller *ränta*). Dessa kallades *landbor* eller *landbönder*.

De bygder, som sålunda uppstodo, lågo ofta vitt skilda från varandra. De, som hörde till samma här förenade sig till ett större helt, *häradet*. Detta var ett litet samhälle för sig och styrdes av *häradshövdingen* eller *hersen*. Flera härad tillhopa bildade ett *landskap*, som styrdes av *lagmannen*. Alla landskapen tillhopa utgjorde *hela riket*, som styrdes av *konungen*. Byarna, häraden och landskapen skildes från varandra genom stora skogar, härads- och landsallmänningar. Dessa voro ofta milsbreda och otillgängliga, så att bygdernas befolkning hade ringa umgänge och bekantskap sinsemellan. De betraktade varandra såsom utlänningar (*utbördingar*), och blodiga fäjderfördes ofta emellan dem.

8. Bostäder, husgeråd och levnadssätt.

Bostäderna voro ungefär likadana som under bronsåldern, men bättre byggda, en följd av de för-

bättrade redskapen. Bland husgerådssakerna från denna tid må nämnas: kökskärl av brons, träämbar med beklädnad och grepe likaledes av brons. Små runda bronsspeglar funnos. Trä- och benskedar började användas. Dryckeshorn förekommo och voro ofta rikt utsirade. Dessutom användes varjehanda kärl av glas och bränd lera. Sländan började nu komma i bruk. Husgerådssakerna voro dels tillverkade inom landet och dels införda från främmande land.

Födan bestod av kött, fisk och mjölk samt sädeslagens tillverkningar. Köttet och fisken kokades i brända lerkärl eller stektes. Sill och torsk voro de förnämsta fisksorterna vid kusterna.

9. Klädedräkt och prydnader.

Kläderna gjordes nu mest av ylle; linne synes knappt varit använt åtminstone vid järnålderns början. Byxorna fastsyddes vid strumporna och uppfästades med en rem kring livet. Över axlarna kastades en yllekappa, ofta försedd med fransar. Kläderna sammanhölls med nålar och spännen, knappar eller hakar. Fotbeklädnaden torde hava utgjorts av tjocka sulor (*sandaler*) under fötterna eller av skinn, stort nog att hopsnöras med remmar ovanpå foten. Huvudet betäcktes som under bronsåldern. Kvinnodräkten och prydnaderna liknade även i det närmaste denna tids. De sistnämnda förfärdigades likväl numera allmänt av guld eller silver samt voro mera konstrika och omväxlande. Utom förut omnämnda prydnader och toaletsaker funnos pärlor av guld, glas och bärnsten, kammar av horn och ben, askar av silver samt örslivar. Saxar, mycket liknande våra ullsaxar, förekommo vid denna tid.

10. Verktyg och vapen.

Under järnåldern tillkommo många nya verktyg, som förut varit okända. Sådana voro hammare, tänger och städ. Dessa visa, att man började förstå konsten att smida. Dessutom funnos stämplor, mäjslar,

borr och filar av järn samt till och med hyvlar. Brynen för eggjärnens och pilarnas vässning funnos. Betsel för hästar samt sporrar användes. Bland jordbruksredskapen må nämnas skäror och varjehanda järnhackor.

Vapnen voro ungefär desamma som under bronsåldern. Svärden voro tveäggade samt skickligt arbetade och ofta prydda med vackra slingor, orm- och drakhuvuden. Svärdfästena voro stundom belagda med silver. Skidorna voro av trä med beslag. Spjut eller lans samt pil och båge voro likväl vanligare än svärden. Sköldarna voro runda och flata. Hjälmars förekommo sparsamt ännu.

11. Näringar.

Männen jagade, fiskade, skötte jorden och slöjdade. De foro ut på strövtåg och drevo handel. Kvinnorna sysselsatte sig med hemmets göromål. Allt mera arbete nedlades på jordens odling. Åker uppröjdes genom svedning och brytning samt brukades genom hackning och plöjning. Kornet var enda sädeslaget, men mot järnålderns slut odlades även råg och havre. De talrikt funna romerska mynten samt andra utländska föremål visa, att handel och samfärdsel denna tid voro ganska betydliga. All handel var dock *byteshandel*, så att den ena varan byttes mot en annan efter överenskommelse. Som bytesmedel användes även ringar och spiraler av guld eller silver. De förnämsta handelsvarorna voro fisk, ull, pälsverk, tjära och beck. Mot dessa tillbytte sig järnålderns folk salt, glas, tyger, metaller, säd och andra förnödenheter. För samfärdseln användes hästar och båtar. Till lands färdades man ridande, och varorna klöfjades på hästryggen. Hästskor brukades icke. Båtarna voro numera ganska stora. De framdrevos med åror och styrdes vanligen från högra sidan likaledes med en åra. Därav heter ännu högra sidan på en farkost *styrbord*. Den vänstra kallas *babord*. Segel förstod man sig icke på.

12. Religion, offer och gravar.

Religionen eller gudeläran ägde säkerligen i järnålderns början likhet med bronsålderns, men utvecklade sig småningom till sago- och hjälteålderns religion. Olika slags offer gjordes till gudamakterna. En del av dessa offer bestodo i förstöring av de besegrades tillhörigheter. Dessa nedsänktes i heliga sjöar eller samlades på heliga ställen för att förvittra. De döde behandlades olika. Än brändes liken, då askan förvarades i kärl av bränd lera eller brons (urnor); än begrovos de obrända. Bredvid den döde nedlades fortfarande redskap, prydnader och vapen. Gravarna bildade ofta hela gravfält och täcktes av jordhögar eller stenrösen. Liken begrovos även i båtar och skepp. Över grafhögen restes någon gång en sten med därpå inristade *runor*. En sådan sten kallades "*bautasten*". Av de skandinaviska länderna är vårt land rikast på dylika runstenar, och bland Sveriges landskap äger Uppland de flesta.

13. Skrivkonst och språk.

Konsten att skriva var känd, men högst få förstodo den. Våra förfäder hade lärt den av romarne, men de ombildade deras bokstäver, så att de fingo en annan form. Dessa skrivtecken blevo kallade *runor* och voro till antalet 24. Runornas rätliniga form var tydligen avsedd för användning på trä eller sten. Dock anbringades de även på vapen och prydnader. Ordet "*runa*" betyder hemlighet. Skrivkonsten ansågs nämligen för en underbar hemlighet och användes därför stundom till troldomskonster.

Det *språk*, som järnålderns folk talade, var germaniskt, besläktat med de danska, tyska och engelska språken.

Järnåldern räckte omkring 1500 år eller till den tid, då nordens befolkning mera allmänt började bliva kristen. Dess senare skede brukar kallas den *yngre järnåldern* och omfattar nordens *Sago- och hjälteålder* jämte den s. k. *Vikingatiden*.

